

Jednota bratrská v pobělohorském exilu

Exil jako fenomén, který neodmyslitelně patří ke zkušenostem církve v pohnutých obdobích jejích dějin (srov. Mt 10,23), je velké téma i pro historickou Jednotu bratrskou.

Po porážce českého povstání v roce 1620, kdy byla během následujících let v Čechách a na Moravě vydána série nařízení, která znemožňovala v obou těchto zemích další působení nekatolických duchovních, nezbylo bratrským biskupům nic jiného než hledat nová útočiště pro život sborů za hranicemi země České koruny. Přestože zkušenost exilu nebyla Jednotě cizí – již před polovinou 16. století vznikala její exilová společenství v Polsku a východním Prusku – situace po vydání Obnoveného zřízení zemského byla jiná.

Bratrská šlechta, která se musela rozhodnout buď pro konverzi, nebo pro odchod ze země, již nemohla nabídnout sborům v exilu svou ochranu, protože v nových podmínkách zanikla její role pozemkových vrchností.

Naším nejznámějším exulantem v 17. století pro většinu pravděpodobně nadále zůstane Jan Amos Komenský, biskup jednoty bratrské.

Utečenci z řad Jednoty se tedy stávali hosty tam, kde byly místní vrchnosti ochotné tolerovat jejich konfesi. Uvažovali se proto především v Horních Uhrách na panstvích magnátů nakloněných kalvinismu, kam odcházely skupiny utečenců z Čech. Podíl jiných cílových zemí bratrských exulantů byl méně významný. Do exilu v prvních vládních odcházela především elita, tedy zejména bratrští duchovní, měšťané a šlechtici – ti se často angažovali v pokračujícím válečném konfliktu s naději na zvrat poměrů. Z poddaných, těs-

něji svázaných s půdou, odcházela jen relativně malá část. Někteří měšťané a šlechtici se pak navíc v průběhu doby vraceli zpět i za cenu přijetí jediného státem uznaného vyznání. Ke konverzím bratrských duchovních naproti tomu docházelo vzácně. Ještě v průběhu 17. století se bratrské sbory v exilu v prostředí reformovaných (kalvinistických) církví asimilovaly a po dvou generacích zpravidla splývaly se svým okolím i jazykově, přestože povědomí o konfesní identitě přetrvávalo u potomků českých bratrů až do 19. století a definitivně se rozplynulo teprve následkem mohut-

ných migračních vln v Evropě po druhé světové válce. Osud Jana Amose Komenského, který dnes platí za určitý symbol pobělohorského náboženského exilu, byl příznačný i pro velkou část bratrských duchovních: byli odkázáni na hmotnou a finanční podporu ze strany spřátelených církví, často měnili místa svého působení, nezřídka hledali následkem válečných událostí útočiště v dalších zemích a situaci dokázali přizpůsobit i svoji kariéru – stávali se z nich preceptoři (domácí učitelé) a vychovatelé zámožnějších osob, učitelé na různých typech škol, příležitostní „podnikatelé“ (např. vydavatelé náboženské literatury, nebo dokonce specializovaní řemeslníci) či hledali uplatnění ve funkcích úřednického aparátu. Přestože jejich odchod znamenal pro naše země ztrátu, stávali se zároveň přínosem pro nové lokální komunity a kulturu zemí, v nichž působili.

JIŘÍ JUST, Historický ústav Akademie věd České republiky

Kontakt na Ekumenickou komisi pro církevní dějiny 17. století

www.ekumenickarada.cz/17století

Komise17st@gmail.com

Práce Ekumenické komise pro české církevní dějiny 17. století se uskutečňuje za finanční podpory Ministerstva kultury ČR.

Příběh konvertity a exulanta Jiřího Holíka

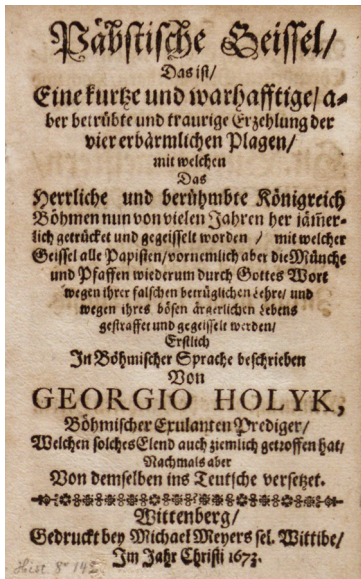
Osobnost Jiřího Holíka (1635–1700/1710?) nabízí poměrně zajímavý příklad osudu člověka, jehož život výrazně ovlivnil pestrý konfesijní vývoj v 17. století.

bení však narazil na kritiku, a to paradoxně od svých farníků a krajanů, kteří navíc měli nemalé výhrady i k jeho chování a nedodržování povinností. Nakonec tedy musel v roce 1671 své místo opustit. Ani jeho další usilování o uplatnění v pozici luterského kněze pak nebylo úspěšné, což on sám později vysvětloval nedostatečnou znalostí jazyka. Skutečné důvody však byly nepochybně komplikovanější.

Zahradník a tiskař

I když pocházel původně z nekatolické rodiny z okolí Prahy, byl vychován jezuita a posléze se stal členem dominikánského řádu, v němž se dokonce údajně podílel na zabavování a pálení nekatolických knih. Snad na základě jejich četby i pod vlivem dalších okolností zvolil v roce 1666 odchod z řádu i ze země do Žitavy a vzápětí nato konverzi k luterství. Za hranicemi se mu přes všechny počáteční obtíže a nedůvěru podařilo získat podporu vlivných osobností a stát se v roce 1669 kazatelem české exulantské obce v Barby u Magdeburgu. Během svého půso-

Poté, co Jiří Holík své původně vysněné a zajištění poskytující kazatelské místo ztratil, podnikl nejprve cestu do Švédska, a to ve snaze získat tam prostředky na vydávání nekatolické literatury. Po pobytu ve Wittenbergu se na konci 70. let vydal nejprve do pruského Königsbergu a poté do tehdy švédské Rigy, kde se i s rodinou, kterou mezitím založil, usadil. Začal zde působit jako zahradník a vydávat knížky o zahradnictví, které vyšly ještě za jeho života v několika dalších vydáních, a zejména v 18. století dosáhly značného rozšíření a obliby. Jiří Holík

Titulní strana jednoho z Holíkových tisků

Repro KT

díky nim dodnes patří mezi uznávané pomology (ovocnáře) tohoto období. Jeho stopy mizí na začátku 18. století, snad uzavřel svůj život právě v Ri-

ze nebo na některé ze svých četných cest, které absolvoval po německých zemích a Pobaltí.

Mezi lety 1669 a 1679 vydal Jiří Holík pět silně protikatolicky zaměřených knih, v nichž poukazoval na pronásledování nekatolíků v Čechách a na nedostatky a přechyby katolické církve, a to nepochybně i v kontextu soudobé kontroverzní teologie a pod vlivem tehdejších konfesijních polemik a ostatních podobně zaměřených spisů. Roli hrála i snaha získat podporu. Zdá se, že Holík patřil mezi ty konvertity, u nichž převažovaly spíše vnější důvody pro změnu vyznání, a jeho prvotním cílem byla především snaha osvobodit se z pout řádu. Jeho konverze tudíž sloužila více k získání osobní než náboženské svobody – i když u něj nelze podceňovat ani otázku svědomí a spásy a i v tomto případě platí, že důvody ke konverzi byly vždy niterné a individuální a že lze obtížně oddělit ty oportunistické či pragmatické od ryze náboženských.

MARIE RYANTOVÁ, Filozofická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích

PRACOVNÍ LIST č. 2

Ekumenické komise pro české církevní dějiny 17. století

Vydává Ekumenická rada církví a Česká biskupská konference

září 2020

Exil jako jizva dějin

Milí čtenáři, dostáváte do rukou už druhý ekumenický pracovní list k církevním dějinám 17. století, tentokrát věnovaný otázce exilu.

Zdalo by se, že za čtyři století už uplynulo mnoho vody, přesto ale téma exilu – zvláště toho pobělohorského – má v sobě jakýsi dodnes živý ostent, který dokáže stále vyvolávat emoce. Tentokrát se na těchto stránkách setkáte s řadou osudů exulantů. Tyto příběhy nám připomínají, že za předivem dějin a těmi „velkými“ událostmi se vždy skrývá bezpočet malých osobních historií, životů a někdy i tragédií.

Exil nebo vyhnaní je traumatickou událostí nejen pro exulanty, ale zraňuje v přeneseném slova smyslu i vlast, z níž jsou vyháněni – ta tak totiž přichází často o ty nejlepší ze svých dětí. V 17. století to nebylo ani poprvé, ani naposled, kdy byl někdo z naší země donucen odejít. I po čtyřech stech letech neseme tuto jizvu na duši.

Texty, které v tomto pracovním listu najdete, ukazují, že jen obtížně můžeme dějiny malovat černobíle a snadno rozlišovat oběti a pachatele – nechceme-li samozřejmě místo zkoumání dějin volit jejich ideologický výklad.

Jsem rád, že autoři těchto textů se takového pokušení vyvarovali. Pro nás to ale nyní přináší otázku – jak s jejich texty a s celým pracovním listem pracovat?

Není ambicí Ekumenické komise pro 17. století dát jakýsi jediný správný výklad historických událostí, nechce konstruovat nový ideologický výklad dějin ani podávat opatrný pohled, který „hlavně aby nevyvolal emoce“.

Pojďme vzít texty v tomto listu jako impuls k dialogu – ve farnostech, školách, společenstvích. Dialogu nad našimi dějinami i nad tím, že dnes, o 400 let dále, jeden druhého nechceme vytěšňovat nebo vyhánět, ale chceme a dokážeme žít spolu.

PETR JAN VINŠ
generální sekretář
Ekumenické
rady církví

„Při řekách babylonských...“

PROČ SE UTÍKALO Z ČESKÝCH ZEMÍ KVŮLI NÁBOŽENSTVÍ?

Jan Amos Komenský se loučí s vlastní v roce 1627.

Repro KT

Migrace, emigrace a exil z náboženských důvodů jsou jedním z významných jevů, které doprovázejí celé dějiny lidstva. Nejinak tomu bylo i v českých zemích.

Citát žalmu 136/137 „při řekách babylonských“ z titulu nám připomíná biblické kořeny náboženského exilu. Jsou spojené s pokusy starověkého sociálního inženýrství, tedy přesídlením celého národa, před jehož dopady židovský národ ochránilo Boží vyvolení.

Migrace a emigrace spojené s příslušností k některému vyznání a snahou o vytvoření celistvé a sjednocené společnosti jsou v evropských dějinách spjaty především s obdobími konfesního rozdělení v 16. a následujících stoletích. V českých zemích má náboženský exil počátky již dříve, souvisí s obdobími husitské revoluce, kdy do exilu odcházeli katolíti duchovní.

V době konfesijního rozdělení 16. století se základní právní oporou pro náboženskou migraci stal tzv.

augšpurský náboženský mír z roku 1555. Zákon byl platný pro Svatou říši římskou a dával právo volby náboženského vyznání (katolického nebo luterského, jiná byla vyloučena). Podání jednotlivých vládců německých zemí se měli s panovníkem srovnat ve víře, nebo mohli využít „ius emigrandi“, tedy prodat své majetky, vykoupit se levně z poddanství a vystěhovat se tam, kde mohli svobodně vyznávat svou víru. Ustanovení augšpurského míru se ovšem českých zemí prakticky nedotýkala, protože měly již od konce 15. století svou vlastní tradici náboženské snášenlivosti, vztahující se na náboženství „pod jednou“ a „pod obojí“, nikoli však na jiná náboženská uskupení, zejména na Jednotu bratrskou.

Dopady třicetileté války

Výraznou změnu přinesla třicetiletá válka, zahájená českým stavovským povstáním. Povstání s sebou přineslo i dočasnou emigraci některých katolíků a po jeho porážce začíná být fakticky aplikován princip augšpurského míru. Vláda katolického panovníka ve 20. letech 17. století s sebou přinesla sérii zákonných ustanovení, která vyvrcholila ve vydání Obnoveného zřízení zemského pro Čechy (1627) a pro

Moravu (1628). V nich byla zakotvena povinnost srovnat se s panovníkem ve víře: pouze šlechtické a částečně také měšťanské vrstvy se však mohly legitimně ze země vystěhovat. Na tomto principu v zásadě nezměnilo nic ani uzavření vestfálského míru v roce 1648, které pro nekatolíky v českých zemích (s výjimkou Slezska) neznamenalo změnu. Nejistý exil začal být pro české nekatolíky trvalou volbou, stojící oproti riskantnímu tajemnému vyznávání víry ve vlasti.

Vývoj v prvních desetiletích 18. století i během vlády Marie Terezie s sebou přinesl další vlny nucených konverzí ke katolické víře, vedených především ze strany státních autorit. Ty s sebou přinesly i další vlnu exilu, podporovaného zejména v průběhu slezských válek aktivně i pruským králem Fridrichem Velikým. Opodstatnění náboženských motivovaného exilu skončilo až vydáním Tolerančního patentu v roce 1781, které se stalo prvním krokem k náboženské svobodě garantované společností. Náboženský exil byl v raném novověku v našem prostředí především údělem nekatolíků a je bolestným dokladem o tom, že křesťanství užívané státem jako ideologie v tomto postavení ztrácí mnohé ze své identity. TOMÁŠ PARMA, církevní historik přednášející na Cyrilometodějské

Proč a jak byli vyháněni utrakvističtí exulanti?

Na rozdíl od Obnoveného zřízení zemského z let 1627 a 1628 autoři o více než sto let staršího Vladislavského zřízení zemského mnohem lépe pochopili, že fungování státu má být na církevním životě nezávislé.

V jagellonské době se odehrálo několik jasně formulovaných vyrovnání mezi křesťanskými církvemi různého ritu a různých teologických důrazů, které vzešly z domácích bouří první poloviny 15. století. Veškeré církevněprávní dokumenty, týkající se života církve „pod jednou“ (katolíků, kteří přijímali eucharistii v té době jen v podobě chleba – *pozn. red.*) a tehdy většinové církve „pod obojí“ (pod oběma způsoby – chleba i vína – v té době u nekatolických společenství – *pozn. red.*) otiskli pražští utrakvisté roku 1513 spolu s texty kompaktát. Vznikl tak základ pokojného soužití legálních církví v zemi. Právě proto, že byla kompaktáta stále znovu a znovu porušována z obou stran, byla také stále znovu připomínána a dobovým způsobem rekapitulována.

Ve zmíněném kompaktátním tisku z roku 1513 totiž čteme především dokumenty pocházející z usnesení zemských sněmů z let 1485 a 1512. V prvním případě jde o tzv. Kutnohorský náboženský mír. V druhém případě o text vyjadřující se ve stejném duchu ke stejným otázkám v čase, kdy platnost onoho kutnohorského smíru již pomalu vyprchávala.

Mír následoval po krvavé válce

Kutnohorský mír je vnímán především jako dokument předčasné výrazlosti českého interkonfesijního dialogu, protože stanovil bezprecedentní pravidla soužití dvou odlišných křesťanských proudů na jediném území v rámci pozdně středověké Evropy. Jako však v případě mnoha dokumentů, hájících svobodu jedince, byl také sám Kutnohorský mír produktem předešlého konfesijního násilí. Nikdy by totiž onoho roku 1485 nevešel zásluhou panovníka v platnost, nebýt předchozí krvavé občanské války na území pražských měst.

Utrakvisté spolu s římskou stranou pak společně podnikají tytéž kroky k likvidaci veškerého tehdejšího sektářství a jejich oběti jsou na přelomu 15. a 16.

století často známy nejen svými jmény, ale i svými příběhy. Již roku 1503 bylo v západočeském městě Boru na švamberském katolickém panství upáleno šest českých bratří z Domažlicka. Roku 1510 byl naopak v utrakvistické Kutné Hoře upálen Ondřej Polívka, možná jeden z českých bratří. Ale ještě ve druhé polovině dvacátých let jsou konzervativními pražskými utrakvisty dáni k upálení příslušníci tzv. Malé stranky, odloučené již roku 1495 z řad Jednoty bratrské.

Máme-li být však spravedliví, je třeba rovněž zmínit omezení, jimiž by-

Vladislav Jagellonský. V jeho době se odehrálo několik vyrovnání mezi různými vyznáními.

Repro KT

la postižena římská církev na utrakvistických državách té doby. Bylo to porušování kompaktát, ačkoli z tehdejšího hlediska šlo o praxi legální. Právě v královských městech, a především na území Prahy se totiž setkáváme se zcela běžnou praxí, kdy měšťanem se mohl stát bez ohledu na svou národnost jen ten, kdo se prokázal před městskou radou doporučujícím listem místního faráře, který doložil jeho praktický příklon k utrakvismu, tedy přijímání pod obojí.

Svým způsobem tak již zde problematizuje později v Evropě i v Čechách a na Moravě stále zřetelněji uplatňovaná zásada „cuius regio, eius religio“ (koho země/panství, toho víra – *pozn. red.*).

Jedni vyháněli druhé

Byla-li právním systémem českých zemí jagellonské doby zaručena církevní nadvláda strany pod jednou a pod obojí v lokalitách poddaných příslušné straně, pak byla tato pravomoc uplatňována převážně jen v konkrétní a přesně vymezené lokalitě. Sami utrakvisté většinou nepůsobili v tradičních katolických regionech a naopak.

V první polovině 16. století bylo z Prahy vyháněno přes dvacet jmených známých utrakvistických kněží.

tive jeho výkladu ve smyslu „zastavení veškerých bouřlivých řečí a hanění“, které se dějí především na kazatelkách. Utrakvisté využívali stejnou literu zákona k likvidaci svých protivníků v rámci vlastní církve, ale jednou to byli konzervativci, jindy radikálové. Šlo zkrátka o to, kdo byl právě u moci a které z křidel utrakvismu nalezlo silnější politickou oporu. Vítězství konzervativců v letech 1524–1525, které předznamenalo budoucí náboženský ráz hlavního města na několik let a přineslo pak i v Komenského pojetí „mučedníky českého národa i české církve“.

Proti nepohodlnému typu křesťanství

Paradoxně ke stejným zákonům jako zmínění konzervativní utrakvisté se již koncem dvacátých let přichýlil také sám český král Ferdinand I. Stejně jako kdysi konzervativci využil nyní i král mírotvornou funkci kompaktát a Kutnohorského sněmu k likvidaci administrátora Havla Cahery, který se právě tehdy ohrazoval vůči kázáním vídeňského biskupa v Praze. Caherovo kázání, kritizující postup biskupa Johanna Fabriho roku 1528, učinila totiž z Cahery dalšího utrakvistického exulanta. A vcelku podobně si český král počínal později také v případě lutersky laděného vedení utrakvistické církve ve 40. letech, kdy se obětí královské čistky a známým exulantem té doby stal roku 1543 Václav Mitmánek z Uherského Brodu, kazatel v pražském Týnském chrámu.

Znakem postupu městských elit vůči alternativnímu nebo nepohodlnému typu křesťanství v Praze lze tedy bez rozporu spojit hlavně s mocenským uplatňováním tehdejšího zemského a městského zákonodárství ve prospěch různě vykládaného „obecného dobrého“. Na jedné straně platné zákony a nařízení umožňovaly utrakvistické většině etablovat stávající typ konzervativního utrakvismu v církevních strukturách města a umožnit příslušníkům strany „pod jednou“ se v utrakvistických městech usazovat a získávat městská práva. Na straně druhé totiž lpění utrakvistů na liteře zákona v duchu kompaktát umožnilo později také to, aby král Ferdinand I. fakticky ovládl vedení utrakvistické církve a spolu s ním vytvářel novou církevní politiku, paradoxně opět v duchu kompaktát.

Příspěvkem k diskusi tak může být otázka, co vlastně nahradilo kompaktáta v jejich širém smyslu a výkladu po roce 1567, kdy byla na žádost českých stavů definitivně zrušena. A stačil-li pouze poukaz k pokoji a obecnému dobru jako záruka soužití různých konfesí stejného křesťanského náboženství.

doc. OTA HALAMA, ThD, přednášející na Evangelické teologické fakultě

Jezuité za stavovského povstání

Přes snahy dojít ke smíru a toleranci ve věcech náboženství převážilo rostoucí napětí, které 23. května 1618 vyústilo v násilný čin radikálních představitelů nekatolických stavů: v druhou pražskou defenestraci.

Repro KT

Stavovské povstání, které v zemích Koruny české během let 1618–1620 značně pozměnilo politickou a náboženskou situaci, bylo od svého počátku provázáno nesmiřitelným postojem vůči Tovaryšstvu Ježíšovu.

Řád jezuitů od svého usídlení v Praze (1556) rozvíjel svou činnost především (ale ne jenom) ve prospěch katolické menšiny. Dělo se tak v souladu s vůlí papežů a katolicky smýšlejících Habsburků, kteří České koruně vládli již od roku 1526. V rostoucím napětí mezi – ve víře různorodou – nekatolickou většinou a katolíky, které protežoval panovník, sehrálo Tovaryšstvo důležitou roli. S nepopíratelnou angažovaností věnovalo šíření a hájení katolické víry veškerý svůj potenciál, hlavně na poli duchovní služby (udílení svátostí, kazatelství, duchovní doprovázení jednotlivců, včetně vlivné šlechty v důležitých zemských úřadech), intelektuálního apoštolátu (školsví včetně vysokého, publikační činnost, dispute) a v tzv. lidových misiích (uskutečňovaných především na panstvích katolických vrchností).

Pražská defenestrace

Velký svár se rozrostl kvůli potvrzení svobody náboženství v Českém království Majestátů císaře Rudolfa II. (1609). Zjednodušeně lze říci, že pro nekatolickou stranu se jednalo o triumf. Pro tu katolickou naopak o důvod k rozladění a snahám dopady tohoto ustanovení omezovat. Sporné bylo nejen samotné přijetí dokumentu, ale také jeho interpretace a prak-

tické uplatňování. Přes některé snahy dojít ke smíru, toleranci a vyvažování sil ve věcech náboženství převážilo rostoucí napětí. Vyústilo v násilný čin radikálních představitelů nekatolických stavů království: v defenestraci dvou královských místodržících (a jejich sekretáře) 23. května 1618. Tito katolíci reprezentanti panovníka si v očích vzbouřenců zaslouhovali exemplární trest smrti. Ne snad proto, že před lety odmítli Majestát podepsat, ale především z toho důvodu, že zamezovali jeho uplatňování. Podiv na obou stranách způsobila skutečnost, že všichni defenestrování přežili.

Nastolit moc stavů

Povstalcí s dalšími představiteli českých evangelických stavů převzali moc, vytvořili zemskou vládu v podobě sboru třiceti direktorů a přes původní proklamování věrnosti panovníkovi, králi (a císaři) Matyášovi, směřovali k nezávislosti České koruny na Habsburcích. Jejich cílem bylo nastolení úplné moci stavů s právem volby nového vládce, který by měl téměř výhradně reprezentativní funkci. Rozhořel se válečný konflikt s Habsburky a jejich spojenci, Ferdinand II. byl odmítnut jako nástupce na český trůn a zvolen na něj byl Fridrich Falcký, vyznáním kalvín. To už bylo v do-

bě, kdy české stavy přivedly na svou stranu stavy všech vedlejších zemí Koruny české, vytvořily s nimi konfederaci a společně dospěly k nové ústavě, slavnostně vyhlášené 31. července 1619. Do začátku roku 1620 se přidaly stavy některých sousedních zemí (Dolní a Horní Rakousko, Uhry).

Řinčení zbraní však vyústilo ve spěch prohabsburského bloku. Bitva na Bílé hoře přivedla stavy k postupné kapitulaci a na český trůn zasedl rozhodný katolík, Habsburk Ferdinand.

Vypovězení jezuitů

Čeští vzbouřenci své postoje vysvětlovali a obhajovali v Apologii (27. května 1618), kterou rozeslali do dalších zemí Koruny a do některých protestantských území Evropy, kde hledali podporu. Zde poprvé jasně zní, že za pravého původce zhouby Českého království stavy považovaly vedle zlých lidí (např. místodržících) především „sektu jezuitů“. Direktorium, tedy stavovské vedení země, se 1. června 1618 rozhodlo Tovaryšstvo jednou provždy vypovědět. Následující den dekretem uvědomilo jezuitu v Klementinské koleji na Starém Městě pražském, že do 8. června musí všichni členové řádu opustit Čechy. Tak se i stalo, ač ostatní řeholní domy tohoto řádu se o rozhodnutí dozvěděly s časovým odstupem (5. června Jindřichův Hradec, 6. června Český Krumlov a Chomutov). Pouze kolej v Kladsku byla rozpuštěna později, neboť jí byl dekret sdělen až 13. června. Po připojení moravských stavů k povstání byli jezuité nuceni opustit kolej v Brně (8.–11. května 1619) a Olomouci (11.–14. května), následovalo vyhoštění řádu ze Slez-

ska a po připojení uherských stavů ke konfederaci nesměl řád sv. Ignáce z Loyoly pobývat ani v Uhrách (15. ledna 1620).

Z českých zemí bylo vypovězeno, někdy za velmi dramatických okolností (stačí zvážit krátkost lhůty na vystěhování), přes 250 jezuitů, kteří odešli do rakouských zemí, Říše i Polska. Jejich majetek byl zčásti převeden v užívání nové garnitury, zčásti vyrabován a zničen, především při válečných operacích. Některé řádové kostely byly věnovány jiným konfesím.

Obhajoba Tovaryšstva

Nejobsáhlejším shrnutím důvodů k vyhoštění Tovaryšstva na věčné časy je mandát, kterým stavovská vláda jezuitský exil oznámila veřejnosti (9. června 1618). Svá protijeziuitská opatření zopakovala ve dvou dalších verzích Apologie a také v ústavě nově vytvořené konfederace. Ta zároveň značně omezovala životní prostor a možnost veřejného projevu katolíků v zemích České koruny, byť proklamovala svobodu vyznání. Sympatii s odmítavým postojem vůči jezuitům projevovalo protestantské zahraničí (nizozemské stavy, Mořic Oranžský), Tovaryšstvo bylo zesměšňováno a zostouzeno, ve „válce pamfletů“ a polemikách se ovšem našli i zastánci řádu. Mezi nimi zasluhuje největší pozornost jezuita Adam Tanner, autor dvojí Apologie Tovaryšstva.

K hlubšímu pochopení závažných výtek a projevů netolerance povstaleckých stavů vůči jezuitům je třeba se zahledět do hlubší minulosti a do širších souvislostí celoevropského nábožensko-politického vývoje. České stavy se v odporu vůči Tovaryšstvu odvolávaly na podobné postoje v Anglii, západní Francii, Uhrách, Sedmihradsku, Benátsku, Belgii a protestantských částech Říše. Vedle dobových svědectví poslouží historické práce exulanta Pavla Skály ze Zhoře, jezuitů Jana Millera, Jana Schmidla, Aloise Kroesse, historiků Antona Gindelyho a Tomáše V. Bílka, především pak zásadní text italského historika Francesca Guí (I gesuiti e la rivoluzione boema, 1989). Výsledkem je mj. zjištění, že stejně jako v širším evropském kontextu, tak i v české společnosti počínajícího 17. století nebylo dosud možné dosáhnout náboženské svobody a tolerance v moderním smyslu. Jezuitský řád v této situaci hrál významnou roli, měl značný vliv a díky své rozsáhlé angažovanosti a konfesijní vyhraněnosti byl nepřehlédnutelný. Lze soudit, že českým povstáním vyvolaná řetězová reakce třicetileté války byla jednou z mnoha bolestných lekci dějin, které dopomohly křesťanům přiblížit se k prozíření, že bez vzájemného respektu a tolerance lze stěží naplňovat velkorysé poselství Kristova evangelia. P. MIROSLAV HEROLD, jezuitský kněz